

УДК 336.71

Огородник В. В.
*кандидат економічних наук
Інституту банківських технологій та бізнесу
Університету банківської справи*

Ohorodnyk Vira
*PhD in Economics,
Institute of Banking Technologies and Business
Banking University*

ПРОБЛЕМНІ КРЕДИТИ БАНКІВ З ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ В УКРАЇНІ (СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ)

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасного стану проблемних кредитів та причинам їх виникнення у банках з державною участю в Україні. Проаналізовано частку проблемних кредитів у банківській системі України загалом та групах банків зокрема. Найнижчі показники якості кредитного портфеля виявлені у «Приватбанку». Здійснено порівняння частки непрацюючих кредитів загалом по банківській системі України зі світовими тенденціями. Окреслено чинники, які обумовлюють появу проблемних кредитів у банках з державною участю в Україні. Усі виокремлені чинники розподілені на такі групи: екзогенні стосовно банку та позичальника, ендогенні стосовно банку, ендогенні стосовно позичальника. Представлено законодавчі ініціативи, реалізація яких може прискорити покращення наявного стану проблемних кредитів у банках з державною участю та банківській системі України загалом.

Ключові слова: банк, банківська система, банк з державною участю, кредитний портфель, проблемний кредит.

Вступ та постановка проблеми. Банківська система України на сучасному етапі її розвитку перебуває під впливом численних негативних факторів зовнішнього середовища. Вирішальну роль у повноцінному функціонуванні банківської системи відіграють саме банки з державною участю як провідники державної економічної політики. Водночас реалізації поставлених перед банками з державною участю завдань заважає високий рівень проблемних кредитів, що приводить до зниження ліквідності та платоспроможності банківських установ, погіршення позитивного іміджу та репутації, їх фінансових втрат, а також спаду показників функціонування банківської системи загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань якості кредитного портфеля банків та управління їхньою проблемною заборгованістю знайшло відображення в численних наукових працях вчених, таких як Л. Слобода [1], Н. Дунас [1], Д. Гладких [2], О. Коць [3], П. Львчук [3], О. Карпів [3], О. Крухмаль [4].

Незважаючи на значні напрацювання вчених у цьому напрямі, невирішеними залишаються питання виникнення проблемних кредитів у банках з державною участю та шляхів зменшення їхньої частки в кредитному портфелі банків.

Метою статті є аналіз сучасного стану проблемної заборгованості в банках з державною участю, виокремлення чинників її виникнення.

Результати дослідження. Проблемні активи негативно впливають на структуру банків та якість кредитних портфелів, чинять тиск на показник достатності регулятивного капіталу банків, суттєво знижують ефективність банківської діяльності, ускладнюють процес управління фінансовими потоками, знижують довіру вкладників та інвесторів до банківської системи, істотно зменшують можливості фінансування реального сектору економіки країни [1].

Загалом по банківській системі України за січень-грудень 2018 року частка непрацюючих кредитів знизилась перш за все завдяки поступовому розгортанню нового кредитування. Як зазначають дані Національного банку України, найсуттєвіше скоротились частки за валютними кредитами бізнесу та гривневими кредитами населенню.

Збільшення споживчого кредитування дало змогу підвищити якість портфеля роздрібних кредитів, а продаж банками непрацюючих валютних кредитів бізнесу підвищив якість портфеля корпоративних кредитів. Якщо економіка зростатиме в майбутньому, то якість кредитного портфеля помірно покращуватиметься й надалі.

Підтвердженням певної позитивної динаміки досліджуваного показника є той факт, що у 2018 році частка непрацюючих кредитів знизилася з 54,5% станом на 1 січня 2018 року до 53,7% станом на 1 грудня 2018 року. Водночас якщо аналізувати динаміку непрацюючих кредитів у банках України за видами кредитів, то найбільше таких негативно класифікованих активів бачимо в корпоративному секторі економіки (56,2% станом на 1 грудня 2018 року, що на 0,2% більше, ніж показник початку 2018 року), кредитах домогосподарствам (48,2% станом на 1 грудня 2018 року, що на 5,3% менше, ніж показник початку 2018 року) та органам місцевої влади й місцевого самоврядування (34,8% станом на 1 грудня 2018 року, що на 34,11% більше, ніж показник початку 2018 року) [6].

Окремо варто відзначити, що запровадження Постанови Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30 червня 2016 року № 351 та перехід банківської системи на міжнародну практику визначення “non-performing exposures/loans” (NPE/NPL) дають змогу оцінити реальний рівень непрацюючих кредитів в Україні та порівняти зі світовими тенденціями (рис. 1).

З рис. 1 видно, що серед проаналізованих країн з 2013 року найвища частка непрацюючих кредитів (NPL) належить саме Україні (58%, що є історичним максимумом), далі йдуть Кіпр (52%), Афганістан (50%) та Сан-Марино (49%). Отже, постає логічне питання про те, що спричинило таке погіршення якості сукупного кредитного портфеля банківської системи України. Відповідь криється здебільшого в націоналізації найбільшого приватного банку країни «Приватбанку» (зі значним кредитним портфелем пов'язаним особам) та зростанні частки непрацюючих кредитів в інших банках з державною участю. Так, в Україні за 2015–2016 роках понад 40 банків порушили норматив кредитування пов'язаних осіб,

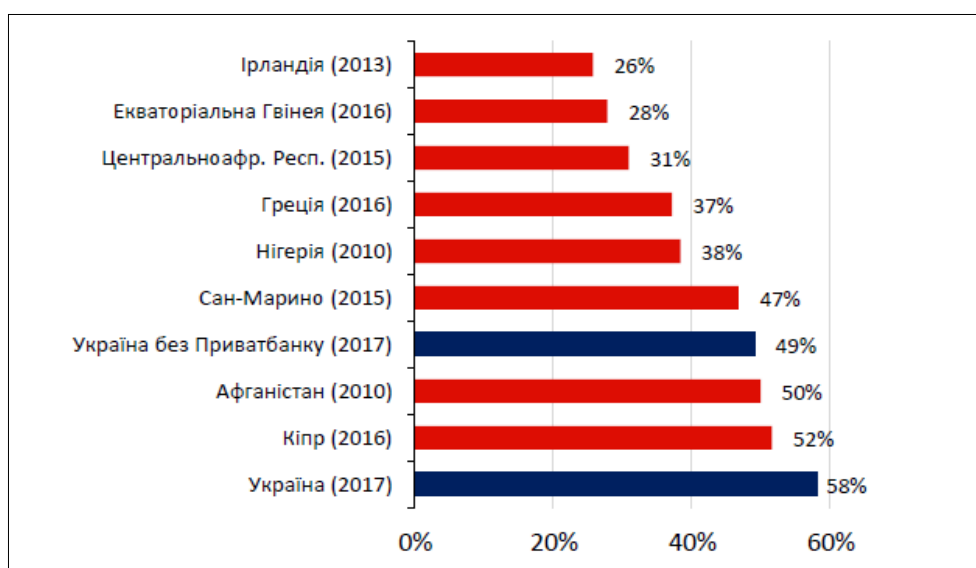

Рис. 1. Країни з найбільшими історичними максимумами частки NPL, %

Джерело: [5; 6]

що значно підвищує кредитні ризики банків. Зауважимо, що найбільшу частку кредитів пов'язаним особам мав «Приватбанк» у грудні 2016 року, а саме 97% (близько 160 млрд. грн.) [5], що негативно позначилось на якості кредитного портфеля як банків з державною участю, так і банківської системи України загалом.

Значне зростання заборгованості є негативним явищем для банку, оскільки заборгованість впливає на ліквідність банку, що може привести до його неплатоспроможності та банкрутства. Наявність проблемних кредитів вимагає від банків формування значних резервів [3, с. 808].

Далі видається доцільним проаналізувати частку непрацюючих кредитів у розрізі груп банків у 2018 році (табл. 1).

З даних табл. 1 видно, що рівень непрацюючих кредитів у банках з державною участю у 2018 році продовжує скорочуватися, хоча й незначними темпами, а саме із 71,1% станом на 1 січня 2018 року до 68,1% станом на 1 грудня 2018 року (в банках з державною участю загалом). Такі тенденції можна пов'язати зі зростанням споживчого кредитування та поступовим покращенням якості кредитного портфеля. У той же період у секторі кредитування підприємств не відбулося покращення ситуації з непрацюючими кредитами, що можемо пов'язати з неможливістю відновити якість непрацюючих кредитів, які надані завідома недобросовісним позичальникам, а також недостатню активною роботою банків зі списання неякісних активів.

Крім того, серед чотирьох груп банків, згідно з класифікацією Національного банку України, станом на 1 січня 2018 року найбільшу частку непрацюючих кредитів мали саме банки з державною участю, а саме 71,1% (зокрема, «Приватбанк» мав 87,6%, а банки з державною участю без «Приватбанку» мали 55,7%), потім йшли неплатоспроможні банки з показником 43%, банки іноземних банківських груп, що мали 41%, та банки з приватним капіталом, що мали 24%. Водночас станом на 1 грудня 2018 року ситуація змінилась, а банки з державною участю перемістились на другу позицію в рейтингу за рівнем непрацюючих кредитів, маючи 68,1% (по банках з державною участю без «Приватбанку» показник склав 55,4%), хоча найбільша частка непрацюючих кредитів залишається в «Приватбанку», а саме 83,2% (зменшилась на 4,4% порівняно з початком року).

Розглядаючи наслідки значного обсягу непрацюючих кредитів у банках з державною участю в Україні, зазначимо, що вони мають негативний вплив на функціонування всієї банківської системи. Водночас банки не мають можливості застосувати повне списання непрацюючих кредитів, оскільки збитки не будуть компенсовані, а праця власними силами з проблемними кредитами передбачає колосальні втрати часу та ресурсів. Крім того, недостатня інфраструктура та обмеженість ресурсів ринку обумовлюють необхідність саме державної участі у вирішенні проблеми непрацюючих кредитів.

Наступним етапом дослідження є окреслення причин, що обумовлюють появу проблемних кредитів у банках з державною участю в Україні («Ощадбанк», «Приватбанк», «Укресімбанк», «Укргазбанк»), які поділено на три групи (табл. 2).

Зауважимо, що проблема непрацюючих кредитів стала ще більш гострою через екзогенні для банків фактори, а саме структурні викривлення економіки, що пов'язані з погіршенням макроекономічного середовища у 2014–2016 роках; втрату територій та позичальників на цих територіях; військові дії та втрати в результаті цих дій; недобросовісність багатьох позичальників.

Зазвичай прийнято вважати, що проблеми непрацюючих кредитів у банків з державною участю пов'язані із сумнівною якістю кредитних рішень, вкрай низькою операційною ефективністю цих банків, відсутністю чітких бізнес-моделей та ефективного корпоративного управління. Це частково так, адже більша частина непрацюючих кредитів «Ощадбанку» та «Укресімбанку» припадає саме на великі бізнес-групи (наближені до бізнес-інтересів політичних діячів), на кредитуванні яких упродовж тривалого періоду часу зосереджувалися ці банки.

Отже, серед найважливіших причин, які обумовлюють поточну ситуацію зі значними обсягами проблемних кредитів у вітчизняних банках з державною участю, можемо назвати політично вмотивоване кредитування та кредитування пов'язаних осіб. Згідно з оцінками Національного банку України на 5 найбільших боржників банків, що є представниками великого корпоративного бізнесу, припадають 39% кредитного портфеля банків; відповідно, на 10 боржників – 60% кредитного портфеля; на 20 боржників – 82% кредитного портфеля; на 40 боржників – 97% кредитного портфеля (загалом 255 млрд. грн.) [7], що свідчить про значну концентрацію кредитно-інвестицій-

Таблиця 1
Частка непрацюючих кредитів у банківській системі України у 2018 році за групами банків, %

Показник	Дата											
	1 січня 2018 року	1 лютого 2018 року	1 березня 2018 року	1 квітня 2018 року	1 травня 2018 року	1 червня 2018 року	1 липня 2018 року	1 серпня 2018 року	1 вересня 2018 року	1 жовтня 2018 року	1 листопада 2018 року	1 грудня 2018 року
Частка непрацюючих кредитів у банках з державною участю	71,1	72,2	72,1	72,2	72	71,8	71	70,8	70,2	69,4	68,8	68,1
Зокрема, частка кредитів «Приватбанку»	87,6	87	86,6	85,6	85,4	85	84,6	84,5	84,2	83,3	83,9	83,2
державна частка без «Приватбанку»	55,7	58,9	58,8	60,5	60,3	60,1	59,1	59	58,5	57,4	56	55,4
Частка непрацюючих кредитів у банках іноземних банківських груп	41	44,6	43,9	43,4	42,9	42,8	42,5	41,7	42,4	41,7	41,3	38,6
Частка непрацюючих кредитів у банках з приватним капіталом	24	25,8	24,8	24,8	24,7	25,0	24	24,6	25,3	24,7	24	24
Частка непрацюючих кредитів у неплатоспроможних банках	43	42,7	44,3	55,5	58,4	58,3	69,3	51,7	52,3	52,2	91,5	76,2

Джерело: складено автором за даними НБУ [6]

Чинники виникнення проблемної заборгованості в банках з державною участю в Україні

№	Чинники виникнення проблемної заборгованості		
	екзогенні чинники щодо банку та позичальника	ендогенні стосовно банку чинники	ендогенні стосовно позичальника чинники
1	Політико-економічна нестабільність в Україні загалом та особливо в окремих її регіонах.	Недостатній рівень професійності менеджменту банку.	Зниження платіжної дисципліни, недобросовісність позичальників.
2	Військові дії на сході України та втрати в результаті цих подій.	Низький рівень корпоративного управління.	Суттєве зменшення постійних доходів домогосподарств та суб'єктів господарювання.
3	Структурні зміни в економіці, зокрема банківська криза.	Недосконалість кредитно-інвестиційної політики банку.	Негативні зміни показників ділової активності та ліквідності позичальника.
4	Низька ефективність реалізації грошово-кредитної політики.	Неякісне оцінювання кредитоспроможності позичальника.	Відсутність фінансової грамотності позичальників та неефективність їх дій.
5	Різка девальвація національної грошової одиниці гривні.	Помилки, завищення вартості під час оцінювання заставного майна.	Високе боргове навантаження в окремих секторах економіки.
6	Прогалини в механізмі регулювання та нагляду за функціонуванням банків.	Прорахунки в роботі з проблемними кредитами та заставами.	Залучення кредитних ресурсів в іноземній валюті у докризовий період.
7	Тимчасова втрата Україною територій та позичальників на них.	Помилки під час структурування кредитів (щодо термінів, сум, процентів).	
8	Недосконалість нормативно-правової бази.	Недостатній рівень контролю після видачі кредиту.	
9	Лобіювання інтересів політичною елітою щодо отримання кредитів пов'язаними особами та державними підприємствами.	Складність здійснення відшкодування збитків за рахунок сформованих банківських резервів.	
10	Недостатній розвиток фондового ринку (ринку похідних цінних паперів, кредитних деривативів).	Перевищення службових повноважень співробітником банку.	

Джерело: складено автором

ної діяльності банків на бізнес-структурах пов'язаних осіб тощо.

Для виправлення ситуації необхідною є організація такої системи корпоративного управління в банках, щоб вони унеможливила лобіювання політичною елітою країни питання отримання кредитів пов'язаними особами та державними підприємствами. Обов'язковим є стягнення з таких позичальників заборгованості, що стане сигналом рішучості дій банків з підвищення якості кредитного портфеля та недопущення його погіршення в майбутньому.

Щодо стягнення проблемної заборгованості з позичальників нефінансових корпорацій, то в Україні частка повернення коштів від загальної суми проблемної заборгованості становить 7,5%. Цей показник є значно нижчим, ніж у країнах ЄС, США, Австралії, Швейцарії, Норвегії, Японії (73%), а також країн Центральної Азії (38%). При цьому середній термін стягнення проблемної заборгованості в Україні сягає майже трьох років, тоді як у Європі та США він трохи перевищує 1,5 років [2].

Значна увага вирішенню питань підвищення кредитно-інвестиційної активності банків загалом та банків з державною участю зокрема, що безпосередньо залежить від зниження частки непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків, приділяється Національним банком України, Верховною Радою України, Радою з фінансової стабільності, Міністерством фінансів України, профільними комітетами та асоціаціями, міжнародними експертами.

Так, на сприяння подальшому відновленню кредитування в Україні спрямований Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

відновлення кредитування» [8], прийнятий 3 липня 2018 року. Цей нормативно-правовий документ розроблено за активної участі банківської спільноти, а його спрямування полягає в законодавчому врегулюванні прогалин, що використовуються боржниками для уникнення виконання своїх зобов'язань перед банком-кредитором.

Щодо діяльності безпосередньо банків з державною участю зі зниження проблемної заборгованості та управління якістю кредитного портфеля, то важливу роль в координації цього процесу відіграє Рада з фінансової стабільності, а саме її «Рекомендації (принципи) Ради з фінансової стабільності щодо роботи банків державного сектору з непрацюючими кредитами (NPLs)» [9]. Представлені рекомендації є проміжними та розробленими додатково до вимог Закону України «Про фінансову реструктуризацію», а їх дотримання забезпечить прозорість, справедливість процесу реструктуризації та захист інтересів держави (як власника банків з державною участю).

У рекомендаціях Ради з фінансової стабільності зазначається, що передумовою реструктуризації непрацюючого кредиту є наявність висновку банку, в якому йдеться про неспроможність боржника обслуговувати наявні кредитні зобов'язання, водночас його бізнес є життєздатним. Крім того, робота банків з державною участю з непрацюючими кредитами має базуватись на принципах [9] узгодженості, посиленого моніторингу, координації дій кредиторів, посилення позицій кредитора.

Реалізація зазначених принципів значно посилить інструментарій роботи банків з державною участю з

непрацюючими кредитами, зокрема сприятиме вирішенню питання з політично вмотивованим кредитуванням (державних підприємств та близьких до політичної еліти бізнес-структур) та недопущенням кредитування пов'язаних осіб. При цьому звітування раз на півроку та необхідність обґрунтовувати правомірність своїх дій у роботі з проблемними активами (в разі надходження запиту від Ради з фінансової стабільності) змусять вітчизняні банки з державною участю ставитись відповідально до управління якістю кредитно-інвестиційного портфеля.

Особлива увага приділена високій частці непрацюючих кредитів та значним кредитним ризикам у вітчизняних банках у «Стратегії макропруденційної політики» [10]. У документі йдеться про те, що висока частка непрацюючих кредитів (54,5% станом на 1 листопада 2018 року) є результатом накопичення проблем, пов'язаних з низкими стандартами оцінювання кредитоспроможності позичальників, недостатньо захищеними правами кредиторів, кредитуванням пов'язаних осіб.

Водночас вважаємо, що представлених законодавчих ініціатив недостатньо для зниження рівня непрацюючих кредитів у банківській системі України та відновлення банками активної кредитно-інвестиційної діяльності.

Необхідним є прийняття проекту Закону України «Про діяльність з управління заборгованістю», який дасть змогу банкам позбутися боргів, адже роботу з ними розпочнуть спеціалізовані небанківські установи, а саме компанії з управління заборгованістю. Прийняття цього нормативно-правового акта дасть змогу спростити та стимулювати вторинний ринок проблемної заборгованості, надавши компаніям з управління проблемними активами необхідні інструменти, пільги, впорядкувати процес продажу банками прав.

Висновки. Таким чином, аналіз динаміки проблемних кредитів банків з державною участю в Україні, окреслення причин їх виникнення, пошук шляхів та методів вирішення питання з проблемними кредитами є вкрай актуальними. Трансформація підходів до управління проблемними кредитами банків з державною участю має забезпечуватись як на національному рівні, так і на рівні окремих банків. Саме банкам необхідно проводити більш активну роботу з проблемними кредитами, які необхідно реструктурувати, продати чи списати з балансів. Кінцевою метою є створення ефективної системи роботи з проблемними кредитами, яка забезпечить максимально можливе повернення коштів та недопущення негативних тенденцій у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Слобода Л., Дунас Н. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період. *Вісник Національного банку України*. 2011. № 4. С. 46–51.
2. Гладких Д. Основні напрями активізації корпоративного кредитування в Україні в контексті посткризового відновлення банківської системи : аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/korp_kred-54d71.pdf.
3. Коць О., Ільчук П., Карпів О. Сутність проблемних кредитів банків та управління ними. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 806–810. URL: <http://global-national.in.ua/archive/22-2018/152.pdf>.
4. Крухмаль О. Регулювання проблемних кредитів в банках України: теоретичні та методичні аспекти. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 188–195.
5. Показники банківської системи України / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
6. Обсяги активних операцій та частка непрацюючих активів банків України за 2018 рік / Національний банк України. URL: <https://beta.bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#2>.
7. Рожкова К. Вирішення проблеми NPL в банківській системі України. 2017. URL: https://ukrfinforum.com/images/presentations_2017/panel_4_1/Rozhkova-NBU_Presentation%20on%20NPLs_UkrFinForum17.pdf.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2478-19>.
9. Рекомендації (принципи) Ради з фінансової стабільності щодо роботи банків державного сектору з непрацюючими кредитами (NPLs) / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=85642621>.
10. Стратегія макропруденційної політики / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83019081>.

ПРОБЛЕМНЫЕ КРЕДИТЫ БАНКОВ С ГОСУДАРСТВЕННЫМ УЧАСТИЕМ В УКРАИНЕ (СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ)

Аннотация. Статья посвящена анализу современного состояния проблемных кредитов и причинам их возникновения в банках с государственным участием в Украине. Проанализирована доля проблемных кредитов в банковской системе Украины в целом и группах банков в частности. Самые низкие показатели качества кредитного портфеля обнаружены в «Приватбанке». Осуществлено сравнение доли проблемных кредитов в целом по банковской системе Украины с мировыми тенденциями. Обозначены факторы, которые обуславливают появление проблемных кредитов в банках с государственным участием в Украине. Все выделенные факторы разделены на такие группы: экзогенные относительно банка и заемщика, эндогенные относительно банка, эндогенные относительно заемщика. Представлены законодательные инициативы, реализация которых может ускорить улучшение существующего состояния проблемных кредитов в банках с государственным участием и банковской системе Украины вообще.

Ключевые слова: банк, банковская система, банк с государственным участием, кредитный портфель, проблемный кредит.

NON-PERFORMING LOANS IN UKRAINIAN STATE-OWNED BANKS (CURRENT CONDITION AND REASONS FOR EXISTENCE)

Summary. The article is devoted to the analysis of current non-performing loans and their causes in Ukrainian state-owned banks. The article analyzes the share of non-performing loans in the Ukrainian banking system in general and in individual groups of banks in particular: it is found that “PrivatBank” demonstrates the lowest loan portfolio quality. The paper also offers the comparison of the non-performing loans level in general within the Ukrainian banking system and the world global tendencies. Potential consequences of the non-performing loans significant share in the loan portfolio of the state-owned banks include: possible recession of the banking system on the whole, drop in the liquidity and solvency of the banking institutions, worsening of the public positive image and reputation, the bank financial losses. In addition, the study outlines the factors which cause the emergence of the non-performing loans in the state-owned banks in Ukraine. All analyzed factors are divided into three groups: external factors related to the bank and the borrower (political and economic instability in Ukraine, military actions in the East of Ukraine and losses resulting from these events, structural changes in the country’s economy, lobbying private interests by the country’s political elite), internal factors related to bank (low professional level of the bank management and corporate governance, drawbacks in work with non-performing loans and mortgages), internal factors related to the borrower (negative changes in the business activities and liquidity of the borrower, attraction of loan resources in foreign currency during the pre-crisis period). The article singles out legislative initiatives whose implementation can lead to the solution of the current situation with the non-performing loans in the state-owned banks and the banking system of Ukraine as a whole.

Key words: bank, banking system, state-owned bank, loan portfolio, non-performing loan.